

Rapport från rullstolsanpassad naturguidning i Tyresö slottspark och Notholmen 18 maj 2022

Martina Kiibus

Guidningen var anpassad för rullstolar och rullatorer och var ett samarrangemang med Studieförbundet. 35 personer deltog inklusive Ingrid och Lena från Studieförbundet. Tre från Hjärnkraft, varav en i rullstol; fyra från Afasiföreningen och en från Epilepsiförbundet. Alla utom de tre från Hjärnkraft var nya. Av övriga deltagare var det också flera som kom just för att det var en tillgänglig guidning i lugnt tempo. Av dem var sju nya och tio nya för i år. Info via program på tidigare guidningar, vänner, Mitt i Tyresö och hemsidan. Det var en solig och varm försommardag.

Vi började själva guidningen vid slottet där jag berättade om slottets och kyrkans historia innan vi gick in i slottsparken. Gick ut på terrassen och tittade ner över parken, de fantastiska fruktträden som stod i blom, eken som tronade i ensamt majestät mitt på gräsmattan och Lilla Tyresö som kunde skönjas på andra sidan grönskan. Berättade om den gamla medeltida borgen Tyresöhus som fanns där tidigare och om prinsvillan där konstnärsprinsen Eugen hyrde ett antal somrar runt förra sekelskiftet. Vid introduktionen av guidningen sade jag också att det är en fördel med dessa tillgängliga guidningar för det gör att vi alla får chansen att verkligen gå långsamt och hinna ta in naturen och njuta och stressa ner.

Gick vidare till en härligt gammal knotig lind. Lät deltagarna känna på lindens lina hjärtformade blad (som Cecilia Lind, kär och ung och slät om kinden!). Berättade om den mångfald av arter som är knuten till linden och att lind är ett samlingsträd på torg längre söderut i Europa. Under den Linden i Berlin, t ex. På marken växte det fullt av löktrav som deltagarna fick dofta och smaka på.

Fortsatte till soluret med sin inskription ”Jag räknar de ljusa timmarna blott och däremellan flyr oersättlig tid”. Härifrån är det så fin utsikt över parken och Kalvfjärden.

Tog oss längre in i parken och tittade på blommorna. Man får ju inte plocka blommor i parken men jag brukar plocka enstaka blommor och skicka runt eftersom en del har svårt att nå blommorna när de sitter i rullstol. Förgätmigej, smörblomma, humleblomster, hundkäx och gökärt, blå viol, midsommarblomster och gullviva var några av de blommor vi tog upp. Pratade om att gullviva också kallas Jungfru Marias nycklar eller mormors mamelucker (om man vänder två blommor upp och ner så ser de ut som ett par spetskantade mamelucker) och att humleblomstern kallades för mormors nattmössa. Namnet kommer av att humleblomsterns blomma böjer sig neråt. När det blommat över reser sig stjälken upp och fröna får som krokar så att de fastnar i djurpälsar och kan på så sätt spridas.

Visade de sinnrika anpassningarna till pollinering, som förgätmigejens kontrastfärger i mitten, liksom violens, midsommarblomsterns och gullvivans streck som liksom leder pollinatörerna rätt. Poängen med pollinering är ju att det ska bli en korsbefruktning, en blandning av gener.

Och till det behöver blommorna alltså hjälp av de pollinerande insekterna. För att det inte ska bli självbefruktning har tex gullvivan olika långa ståndare (hanorgan) och pistiller (honorgan), så att inte pollen från den egna blomman ska riskera att befrukta den blommans pistiller. På gökärten är ståndarna och pistillerna dolda så det krävs tillräckligt tunga insekter, som humlor, som kan "åka hiss" på de yttersta kronbladen, så att de tyngs ner och då öppnar sig porten in till blommans inre. Det gör att bara vissa insekter kan pollinera gökärten vilket är en fördel ur blommans perspektiv, att pollinatörerna är artspecifika. Det är ju ingen idé att en humla flyger från en vitsippa till en gökärt.

"Vem har kommit på allt det här?", frågade en deltagare. Och som biolog blir ju svaret att det faktiskt är slumpen, och att de anpassningar som varit mest fördelaktiga är de som förts vidare i evolutionen. Men som biolog tar jag inte ställning till om det är någon som satt igång hela processen, om det finns en skapare eller inte. Däremot sade jag att oavsett om det finns en högre makt bakom eller inte så är naturen i sig så fantastisk och fascinerande att den är värd att förundras över och känna en respekt och vördnad inför.

Vi pratade också om de olika anpassningarna till bete, som att smörblomman är giftig och att gullvivan har bladmassan tätt tryckt till marken så att inte betesdjuren ska komma åt dem.

Slottsparken är verkligen som allra finast just nu! Som gula böljande mattor av gullvivor som gjorde en alldeles lycklig! Men även kungsängsliljorna "peakar" nu, helt underbart! Både de rödrutiga och de vita stod i full blom. Det blev många fotostopp och många förundrade utrop över hur fint allt var! Det finns en sägen om kungsängsliljorna som handlar om att det var ett slag mellan svenskar och danskar och för varje stupad dansk kom det upp en röd kungsängslilja och för varje stupad svensk en vit. En sägen i sann storsvensk anda eftersom det finns många fler röda än vita!

Vi fortsatte till en grovstammig ek, pratade om ekens betydelse för den biologiska mångfalden och för att eken och alla dess invånare ska trivas så måste den stå fritt och solbelyst. Kom också in på Gustav Vasa som ju bestämde att alla ekar skulle tillhöra kronan för att kunna bli skeppsvirke och att även om eken inte tillhör kronan längre så kan det finnas lokala föreskrifter kring vad man får göra med ekar.

På en kulle växte några Adam och Eva. De flesta kunde följa med upp och titta, men Ingrid tog också foton på dem så att deltagarna som inte kunde gå upp fick en chans att se dem ändå. Här blommade också mandelblom med sin ljuvliga milda doft. Och det goda gräset vårbrodd, som smakar ljuvligt av gräddkola. Vilket deltagarna höll med om!

Vi pratade också om hur viktigt det är med pollinerande insekter, även för att vi ska få mat. Och att när vi försämrar för pollinerande insekter så svälter vi ut oss själva. När de blomrika ängs- och hagmarkerna försvinner, så försvinner också många pollinatörer. Och när vi sprutar våra grödor med bekämpningsmedel så gör de ingen skillnad på om det är skadeinsekter eller pollinatörer utan alla dör. Så bi- och insektsdöden är verkligen ett problem. Det blev ett bra

samtal, där vi också pratade om vad man som enskild person kan göra, och det är ju både att ha lite vildare trädgårdar som erbjuder de vilda pollinatörerna mat och att köpa ekologisk mat där man inte använt vare sig konstgödsel eller bekämpningsmedel.

Till vänster före bron var det fullt av gullviva och ljuslila stråk av ängsbräsma. Ängsbräsma är en korsblommig växt som liksom många i den familjen har smak av senap eller ruccola. På andra sidan är det klippt och inte alls lika blomrikt. Pratade om fårens och betesdjurens betydelse för artrikedomen och hur blommorna i sin tur lockar till sig en mångfald av insekter och fåglar. Och att våra ängs- och hagmarker är några av världens artrikaste miljöer. Och så pratade vi om att det på söndag är den biologiska mångfaldens dag och vikten av att förstå värdet av en biologisk mångfald.

Vid brofästet på Notholmen växer kabbelekan gul och frodig i strandkanten. När den blommat över sprids fröna med hjälp av vattnet. För att inte fröna ska drunkna har de som en flytväst på sig. Vi såg också en fiskgjuse som flög över oss och skäggdoppingar och sothönor i vattnet.

På Notholmen hittade vi delikatesser som brännässla, kirskaål och spansk körvel som doftar av lakrits. En hägg stod i full blom. Lät deltagarna dofta på bladen som doftar bittermandel – ett sätt för häggen att försvara sig mot bete eftersom det är giftigt i stora mängder. En av deltagarna läste Alf Henrikssons ”Jag såg att häggen blommade, det kom en doft av den” för gruppen, en vers som jag också brukar läsa och som är så fin eftersom den belyser hur viktigt det är att vi kan lägga alla åtaganden åt sidan en stund och stanna upp och njuta.

Längre in på Notholmen berättade jag lite om holmens historia och att Prins Eugen beskrev hur man 1912 åt strömming från fiskaren på Notholmen varannan dag. Något som inte skulle gå att göra idag, då det är alldeles för höga halter organiska miljögifter i strömmingen. En annan skillnad är ju att mängden torsk minskat pga utfiskning, ytterligare ett skäl till att arter hotas av utrotning.

Vi gick ut på bryggan vid Kalvfjärden och berättade om dess historia och om själva Östersjön. Om det bräckta vattnet, hur sårbart Östersjön är pga artfattigdomen jämfört med Västerhavet och att många arter redan är på gränsen av vad de klarar och därmed är extra känsliga för miljöpåverkan. Utöver de organiska miljögifterna är ett annat stort problem övergödningen, som leder till algblomning, igenväxning och syrebrist. Återigen, ett sätt att minska vårt bidrag till övergödningen är att äta ekologisk mat, där det inte används konstgödsel som läcker ut till våra sjöar och hav. Samt åka mindre bil eftersom utsläppen från avgaserna också bidrar till övergödningen. Visade båttoalett-tömningen, som ju är ett sätt att minska belastningen av kväve.

Ladusvalor flög kors och tvärs under och över bryggan. Pratade också om namnet Kalvfjärden, att kalvarna och korna betade på skogen på andra sidan fjärden och att det är ganska vanligt med den typen av namn på öar och holmar i skärgårn. När inte hemmaöarna räckte för att både odla och ha bete, fick man ha särskilda ängs- och betesholmar.

Vi tog en skön fikapaus i solen på Notholmen. Efteråt samlades vi vid en stor hägg innan vi gick tillbaka in mot parken igen. Stannade till vid en bok och tittade på dess släta gråa stam och treledade bokollon och fyrtaliga bokollonhättor. Bladskriften är olika långa så att bladen liksom lägger sig som bitar i ett pussel. På så sätt kommer alla bladen åt solljuset samtidigt som de effektivt stänger ute solljuset från att nå ner till marken. Läste den gamla lagen från 1734 (som fortfarande gäller!) Huru svin må i ollonskog släppas, som handlar om hur man förvaltar gemensamma resurser. En kvinna som ursprungligen kom från Kaliningrad (Königsberg) berättade att hon som barn under andra världskriget samlade in bokollon för att göra matolja.

Så fortsatte vi upp längs hasselallén. Visade hur man kan känna igen hassel, som ju växer mer som en strutformad buske utan huvudstam. Lät deltagarna känna på de mjuka ludna bladen som jämförelse med lindens släta blad. Och pratade om nötterna som ju inte ingår i allemansrätten, utan för att få plocka nötter måste man fråga markägaren om lov.

En ihålig ekstock förde oss in på prat om betydelsen av död ved. I stocken är det en massa härlig mulm där olika vedlevande insekter kan frodas. Tycker det är så roligt att de sparar denna stock i en parkmiljö.

Vi pratade också om själva den engelska parken och dess historia. Pratade om att trots att det är en anlagd park så finns det så höga naturvärden och rik biologisk mångfald här. Poängen med en engelsk park är att det inte ska vara tuktade rader, att det inte ska kännas så anlagt och att det ska finnas kullar, blickpunkter och gärna vyer ut mot vattnet. Härifrån gick vi tillbaka upp till borggården där vi sammanfattade och avslutade guidningen. Jag avslutade med att läsa Linnés valspråk: *Omnia mirari etiam tritissima* = Förundra dig över allt, även det mest alldagliga.

Deltagarna var helt lyriska och glada över dagen, alla blommor, hela guidningen och mitt sätt att guida. Många sade att de upptäckt nya stigar, att de fått upp ögonen för sånt de annars bara skulle gått förbi, att de ser med nya ögon på saker nu. En kvinna sade att hon nog tagit naturen för given, men nu förstått att det inte går att göra det. Flera pratade just om att de fått en ökad respekt och ödmjukhet inför naturen, en insikt om hur viktig mångfalden är och att vi måste leva med naturen.

Flera sade också att de kände ett sånt lugn när vi gick tillsammans, att de verkligen landade i naturen och mådde så bra av det. Andra pratade om hur roligt det var att jag också erbjöd en mångfald av kunskaper, att det var så roligt att jag knöt ihop naturen med litteratur, historia och språkvetenskap.

Härliga kommentarer som gjorde mig glad ända in i mårmen!